Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 33

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

MAHALLALAR IQTISODIY SALOHIYATINI OSHIRISHDA KICHIK BIZNES VA SANOAT KORXONALARINING INVESTITSION FAOLLIGIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Baxtiyorjon Abdumutallibovich Xolmatov[a,*], Gulshodaxon Xayrullo qizi Eminova[b], Mohinur Ikromjon qizi Mashrabova[b]

[a] *Farg‘ona davlat universiteti. iqtisodiyot kafedrasi dotsenti*

[b] *Farg‘ona davlat universiteti, iqtisodiyot yo‘nalishi 1-kurs magistrantlari*

✉ gulshodaeminova6@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida mahallalarning iqtisodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishda kichik biznes va sanoat korxonalarining investitsion faolligidan foydalanish imkoniyatlari tadqiq etiladi. Farg‘ona viloyatining 2024-yil yakunlari bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlari asosida hududiy investitsiyalar, kichik biznes ishlab chiqarishi, bandlik va investitsiya loyihalari o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Mahalla iqtisodiy profilini shakllantirish, mahalliy kooperatsiya zanjirlarini rivojlantirish, kichik biznesni sanoat korxonalarining ta’minot tizimiga jalb etish hamda investitsiyalar samaradorligini natijadorlik mezonlari asosida baholash bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar

mahalla iqtisodiyoti, kichik biznes, tadbirkorlik, sanoat korxonalari, investitsion faollik, hududiy rivojlanish, kooperatsiya, bandlik, iqtisodiy salohiyat.

DOI: 10.5281/zenodo.23863303

KIRISH

Hududlarning barqaror iqtisodiy rivojlanishi nafaqat yirik investitsiya loyihalarining ko‘lami, balki ushbu loyihalarning mahalliy iqtisodiy muhitga qay darajada ta’sir ko‘rsatishi bilan ham belgilanadi. Mahalla aholi yashash hududi bo‘lish bilan birga, mehnat resurslari, kasbiy ko‘nikmalar, iste’mol talabi, hunarmandchilik an’analari, xizmatlar va kichik ishlab chiqarish faoliyati mujassamlashgan ijtimoiy-iqtisodiy makondir. Shu sababli mahallani iqtisodiy rivojlanishning quyi bo‘g‘ini sifatida ko‘rib chiqish, uning mavjud resurslarini tadbirkorlik va investitsiya jarayonlariga bog‘lash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida mahallabay ishlash tizimining kengayishi iqtisodiy muammolarni hududning o‘zida aniqlash, aholi bandligini ta’minlash va tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash imkonini bermoqda. Biroq mahallalarda biznes subyektlari sonini ko‘paytirishning o‘zi yetarli emas. Muhim vazifa — ularning barqaror faoliyat yuritishi, ishlab chiqarish unumdorligini oshirishi, bozorga chiqishi va yirik korxonalar bilan iqtisodiy aloqalar o‘rnatishidir.

Mazkur maqolaning maqsadi Farg‘ona viloyati misolida mahallalar iqtisodiy salohiyatini oshirishda kichik biznes va sanoat korxonalarining investitsion faolligidan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash hamda

hududiy kooperatsiyani kuchaytirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, iqtisodiy mantiqiy umumlashtirish hamda sabab-oqibat aloqalarini aniqlash usullaridan foydalanildi. Axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi va uning Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi, shuningdek, Farg‘ona viloyati hokimligining ochiq ma’lumotlari tashkil etdi. Tahlilda 2024-yil yakunlari bo‘yicha to‘liq yillik ko‘rsatkichlarga ustuvorlik berildi. Turli statistik manbalarda “kichik biznes”, “kichik korxona va mikrofirmalar” hamda “tadbirkorlik subyektlari” tushunchalari qamrovi farq qilishi mumkinligi sababli ko‘rsatkichlar manbada berilgan ta’rif va davr doirasida talqin qilindi.

Mahalla iqtisodiy salohiyati va investitsion faollikning nazariy asoslari

Mahalla iqtisodiy salohiyati — muayyan hududda mavjud mehnat, ishlab chiqarish, tabiiy, infratuzilmaviy, moliyaviy va institutsional resurslardan samarali foydalanish orqali daromad, bandlik va qo‘shilgan qiymat yaratish imkoniyatidir. Ushbu salohiyat faqat mavjud korxonalar soni bilan emas, balki ularning texnologik darajasi, mehnat unumdorligi, bozor bilan aloqasi, moliyaviy barqarorligi va mahalliy resurslardan foydalanish darajasi bilan belgilanadi.

Kichik biznes mahalla iqtisodiyotida moslashuvchanlik, tezkor qaror qabul qilish va mahalliy talabga yaqinlik kabi ustunliklarga ega. U xizmat ko‘rsatish, hunarmandchilik, oziq-ovqatni qayta ishlash, qurilish materiallari, logistika va sanoat uchun butlovchi qismlar ishlab chiqarish yo‘nalishlarida yangi qiymat zanjirlarini shakllantirishi mumkin. Sanoat korxonalari esa kapital, texnologiya, barqaror buyurtma va kengroq bozor imkoniyatlarini taqdim etadi. Demak, ikki sektor o‘rtasidagi hamkorlik kichik biznesning bozor xavfini kamaytirib, sanoat korxonalarining mahalliy yetkazib beruvchilar bazasini kengaytiradi.

Investitsion faollikni baholashda investitsiya hajmi bilan cheklanib qolmaslik lozim. Investitsiyaning yangi ish o‘rni yaratishi, mahalliy yetkazib beruvchilar ulushini oshirishi, energiya va resurs sarfini kamaytirishi, eksport salohiyatini kengaytirishi hamda mahalla aholisi daromadiga ta’siri ham hisobga olinishi kerak. Shu jihatdan investitsiya samaradorligi “mablag‘ kiritildi” degan natijadan “barqaror iqtisodiy qiymat yaratildi” degan natijaga o‘tishi zarur.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Farg‘ona viloyatida kichik biznes va investitsion jarayonlarning holati

Farg‘ona viloyatining 2024-yil yakunlari bo‘yicha yalpi hududiy mahsuloti 91,3 trln so‘mni tashkil etgan. Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 48,1 trln so‘mga yetgan. Viloyatda kichik biznes subyektlari soni 57 127 tani tashkil etib, shundan 12 859 tasi sanoat, 3 065 tasi qishloq xo‘jaligi, 36 739 tasi xizmat ko‘rsatish va savdo, 4 464 tasi qurilish sohasiga to‘g‘ri kelgan [1]. Bu tarkib kichik biznes viloyat iqtisodiyotining turli tarmoqlariga keng kirib borganini ko‘rsatadi.

Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotiga ko‘ra, 2024-yil davomida asosiy kapitalga 22,4 trln so‘m investitsiya o‘zlashtirilgan. Mazkur ko‘rsatkich 2019-yildagi 8,7 trln so‘mga nisbatan qariyb 2,6 baravar yuqoridir [2]. Investitsiya hajmining o‘sishi hududda ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, infratuzilmani yangilash va yangi iqtisodiy faoliyat turlarini shakllantirish uchun muhim imkoniyat yaratadi.

Kichik biznesning sanoatdagi ishtiroki ham sezilarli. 2024-yil yakunida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari tomonidan sanoatda 19,3 trln so‘mlik mahsulot ishlab chiqarilgan [3]. Viloyat hokimligi ma’lumotida sanoat ishlab chiqarishining umumiy hajmi 48,1 trln so‘m sifatida qayd etilgan [1]. Ushbu ikki ko‘rsatkichning oddiy nisbatidan kelib chiqib, kichik biznes hissasi qariyb 40 foizni tashkil etishi mumkin. Biroq statistik qamrov va hisoblash metodologiyasidagi farqlar sababli bu nisbatni rasmiy ulush sifatida emas, taxminiy tahliliy ko‘rsatkich sifatida talqin qilish lozim.

Viloyatda 2024-yilda 1 182 ta investitsiya loyihasi ishga tushirilib, ularning qiymati 1 034 mln AQSH dollarini tashkil etgan va 36 mingta ish o‘rni yaratilgan. Shu yili to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 1 781,5 mln AQSH dollariga yetgan. Oilaviy tadbirkorlik doirasida 551 mlrd so‘m kredit va 36 mlrd so‘m subsidiya ajratilgan [1]. Bu ma’lumotlar investitsiya va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari faol ishlayotganini ko‘rsatadi. Endigi muhim masala — ushbu resurslarning mahallalar kesimida barqaror ishlab

chiqarish, kooperatsiya va daromad o‘sishiga aylanishidir.

1-jadval. Farg‘ona viloyatida kichik biznes va investitsion faollikning ayrim ko‘rsatkichlari (2024-yil)

Ko‘rsatkich	Qiymat
Yalpi hududiy mahsulot	91,3 trln so‘m
Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish	48,1 trln so‘m
Kichik biznes subyektlari soni	57 127 ta
Kichik biznesda sanoat ishlab chiqarishi	19,3 trln so‘m
Asosiy kapitalga investitsiyalar	22,4 trln so‘m
Ishga tushirilgan investitsiya loyihalari	1 182 ta
Investitsiya loyihalari doirasida yaratilgan ish o‘rinlari	36,0 mingta
Oilaviy tadbirkorlik kreditlari	551 mlrd so‘m

Manba: Farg‘ona viloyati hokimligi va Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlari asosida mualliflar tomonidan tuzildi.

Mahallalar va sanoat korxonalari o‘rtasidagi iqtisodiy integratsiya imkoniyatlari

Viloyatdagi investitsion faollik mahalla iqtisodiyotiga to‘liq ta’sir ko‘rsatishi uchun yirik va o‘rta sanoat korxonalari bilan mahalliy kichik biznes o‘rtasida muntazam iqtisodiy aloqalar shakllanishi zarur. Bunday aloqalar uchta asosiy yo‘nalishda rivojlanishi mumkin. Birinchisi — sanoat korxonalariga xomashyo, qadoqlash, ta’mirlash, transport, ovqatlanish va boshqa yordamchi xizmatlarni mahalliy tadbirkorlar orqali yetkazib berish. Ikkinchisi — sanoat korxonalarining texnologik talablariga mos butlovchi qismlar va yarim tayyor mahsulotlarni kichik ishlab chiqaruvchilar tomonidan tayyorlash. Uchinchisi — korxona atrofidagi mahallalarda kasbiy tayyorlash va xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirish.

Bunday yondashuvda mahalla faqat kredit oluvchi yoki subsidiya bilan qo‘llab-quvvatlanuvchi hudud sifatida emas, balki sanoat qiymat zanjirining faol ishtirokchisi sifatida qaraladi. Masalan, sanoat korxonasi o‘zining yillik xarid ehtiyojlari va texnik talablarini ochiq e’lon qilsa, mahalladagi tadbirkorlar ishlab chiqarish quvvatlarini shu talabga moslashtirishi mumkin. Natijada korxona uchun logistika va ta’minot xarajatlari qisqaradi, kichik biznes uchun esa oldindan ma’lum bo‘lgan talab va barqaror buyurtma shakllanadi.

Biroq integratsiyani rivojlantirishda sifat standartlariga rioya qilish, aylanma mablag‘ yetishmasligi, texnologik jihozlarning eskirishi, malakali kadrlar tanqisligi va raqamli savdo kanallaridan foydalanish darajasi kabi to‘siqlar mavjud. Shu sababli moliyaviy qo‘llab-quvvatlash ishlab chiqarish ko‘nikmalari, sertifikatlash, marketing va korporativ xaridlarga kirish bo‘yicha maslahat xizmatlari bilan birgalikda tashkil etilishi lozim.

Mahalla iqtisodiy salohiyatini oshirish bo‘yicha mualliflik takliflari

Birinchidan, har bir mahalla uchun “mahalla iqtisodiy profili”ni shakllantirish taklif etiladi. Unda mehnat resurslari va kasbiy tarkib, mavjud tadbirkorlik subyektlari, foydalanilmayotgan bino-inshootlar, infratuzilma holati, mahalliy xomashyo, iste’mol talabi, bozor va sanoat korxonalariga yaqinlik kabi ko‘rsatkichlar jamlanishi kerak. Profil muntazam yangilanib, investitsiya loyihalarini tanlashda axborot asosi bo‘lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, viloyatdagi sanoat korxonalari va mahalliy tadbirkorlar o‘rtasida “mahalliy yetkazib beruvchi — sanoat buyurtmachisi” platformasini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq. Platformada korxonalarning xarid ehtiyojlari, mahsulot spetsifikatsiyasi, yetkazib berish muddatlari, tanlov shartlari va mahalliy ishlab chiqaruvchilar takliflari joylashtiriladi. Bu mexanizm kichik biznesning yirik korxonalar bilan hamkorlikka kirish xarajatlarini kamaytiradi.

Uchinchidan, investitsiya loyihalarini baholashda faqat o‘zlashtirilgan mablag‘ va yaratilgan ish o‘rinlari soni emas, balki mahalliy qo‘shilgan qiymat, mahalliy yetkazib beruvchilar ulushi, yangi texnologiyalar joriy etilishi, eksportga chiqish, energiya samaradorligi va ish o‘rinlarining barqarorligi kabi mezonlarni ham qo‘llash lozim.

To‘rtinchidan, mahallalarda kichik ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish loyihalarini moliyalashtirishda kredit, kafillik, lizing va grant instrumentlarini loyiha xususiyatiga qarab uyg‘unlashtirish zarur. Ayniqsa, ishlab chiqarish uskunalarini yangilash va raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun uzoqroq muddatli moliyalashtirish mexanizmlari muhim.

Beshinchidan, sanoat korxonalari bilan hamkorlikda mahalla yoshlari va ishsiz fuqarolarini aniq kasblar bo‘yicha tayyorlash tizimini rivojlantirish kerak. O‘quv dasturlari korxonalarning real ehtiyojlariga asoslanishi, amaliyot va ishga joylashish bilan yakunlanishi lozim. Bu investitsiya loyihalarida mahalliy mehnat resurslaridan foydalanish darajasini oshiradi.

Oltinchidan, taklif etilayotgan mexanizmlar samaradorligini o‘lchash uchun “Mahalla tadbirkorlik va investitsiya samaradorligi indeksi”ni joriy etish mumkin. Mualliflik yondashuviga ko‘ra, indeks quyidagi tarkibiy ko‘rsatkichlardan shakllantiriladi: faol va barqaror tadbirkorlik subyektlari ulushi; investitsiya hisobiga yaratilgan doimiy ish o‘rinlari; kichik biznesning sanoat kooperatsiyasidagi ishtiroki; aholi daromadlari o‘sishi; mahalliy mahsulot va xizmatlar ulushi; raqamli

savdo va eksport kanallaridan foydalanish darajasi. Indeks mahallalar o‘rtasida taqqoslash, muammoli yo‘nalishlarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlash resurslarini maqsadli taqsimlash imkonini beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari Farg‘ona viloyatida kichik biznes va investitsion jarayonlar hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim omiliga aylanganini ko‘rsatadi. 2024-yilda asosiy kapitalga 22,4 trln so‘m investitsiya o‘zlashtirilgani, kichik biznes subyektlari sonining 57 mingdan ortgani hamda kichik biznes tomonidan sanoatda 19,3 trln so‘mlik mahsulot ishlab chiqarilgani hududda tadbirkorlik va ishlab chiqarish salohiyati mavjudligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, investitsiyalarning mahalla darajasidagi samarasi ularning mahalliy bandlik, daromad, kooperatsiya va qo‘shilgan qiymatga ta’siri bilan baholanishi lozim. Kichik biznesni sanoat korxonalarining ta’minot zanjirlariga jalb etish, mahalla iqtisodiy profilini yaratish, mahalliy yetkazib beruvchilar platformasini shakllantirish va natijadorlik indeksini joriy etish ushbu jarayonni tizimli tashkil etishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mahalla iqtisodiy salohiyatini oshirishning istiqbolli modeli — mahalliy resurslarni aniqlash, tadbirkorlik tashabbuslarini investitsiya bilan bog‘lash, sanoat korxonalari bilan kooperatsiyani kuchaytirish va natijalarni aniq iqtisodiy-ijtimoiy ko‘rsatkichlar orqali baholashdan iborat. Mazkur yondashuv Farg‘ona viloyatida hududiy iqtisodiy o‘sishning inklyuzivligi va barqarorligini kuchaytirishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Farg‘ona viloyati hokimligi. Farg‘ona viloyatini 2024-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilgan ishlar. — 2025. — URL: https://gov.uz/oz/ferghana/sections/view/53513

2. Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi. Farg‘ona viloyati bo‘yicha 2024-yil davomida asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar. — 2025-yil 9-aprel. — URL: https://www.farstat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/17080-farg-ona-viloyati-bo-yicha-2024-yil-davomida-asosiy-kapitalga-o-zlashtirilgan-investitsiyalar.html

3. Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi. Farg‘ona viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyot tarmoqlaridagi asosiy ko‘rsatkichlari. — 2025-yil 9-aprel. — URL: https://farstat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/17084-farg-ona-viloyatida-kichik-biznes-va-xususiy-tadbirkorlikning-iqtisodiyot-tarmoqlaridagi-asosiy-ko-rsatkichlari.html

4. O‘zbekiston Respublikasi. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida: PF-60-son Farmon, 2022-yil 28-yanvar. — URL: https://lex.uz